

IMATGES D'UNA TRANSFORMACIÓ. EL MARESME 60 ANYS DESPRÉS

Núria Benaiges i Jordi Corbera

Secció de Ciències Naturals, Museu de Mataró

PORTRAITS OF A TRANSFORMATION. THE MARESME 60 YEARS LATER. In order to show landscape changes occurred in the Maresme (eastern Catalonia) during the last 60 years, 13 pairs of photographs are published. Each pair consists of two images taken in the same location with an interval of 60 years. The comparison between these couples of images shows an increase in urban and forest surfaces, a decrease in agricultural areas, and consequently, a decline in habitat diversity. Some singular trees remain alive after six decades while country houses have had diverse fates.

Introducció

Entre els anys 1944 i 1952 Pere Montserrat va recórrer gran part de la serralada Litoral entre els rius Besòs i Tordera aixecant inventaris florístics i recol·lectant espècimens vegetals que van ser la base de la seva tess doctoral llegida a Madrid al 1950. Els resultats van ser publicats en diversos lliuraments a *Collectanea Botanica* (Montserrat, 1955-1964), aquests articles més tard van ser reunits en un sol volum i reeditats al 1968 per la Caixa d'Estalvis Laietana (en aquell temps *Caja de Ahorros de Mataró*). Per a aquesta reedició P. Montserrat va revisar tot l'arxiu fotogràfic que havia anat confeccionant durant les seves exploracions per la comarca i va afegir a la reproducció dels seus articles de *Collectanea Botanica* 36 d'aquelles fotografies que mostren tant el paisatge de la comarca en aquella època com algunes de les espècies més interessants que hi havia trobat.

Recentment, en motiu del 50è aniversari de la seva primera publicació sobre la flora de la serralada Litoral i com a reconeixement a la figura d'aquest mataroní il·lustre, la Secció de Ciències Naturals del Museu de Mataró va organitzar uns actes d'homenatge entre els quals s'inclouïa una exposició dedicada a la seva persona i a la seva obra al Maresme.

Per a la preparació d'aquesta exposició P. Montserrat ens va proporcionar quasi 200 fotografies fetes durant aquells anys. De seguida ens vam adonar del valor d'aquella documentació, no només ens mostrava l'habilitat de Montserrat per a la fotografia, el seu interès pel paisatge, les costums i els usos del territori sinó que tenien un valor especial com a testimoni dels canvis ocorreguts en els darrers 60 anys. Va ser per això que ja en l'exposició es van mostrar algunes d'aquelles imatges comparades amb d'altres d'actuals obtingudes del mateix lloc (<http://www.scn-mm.cat/montserrat/expo3.html>).

En aquest article hem ampliat el nombre de fotografies paisatgístiques amb una doble intenció: per una banda deixar constància de la transformació real que han sofert alguns indrets de la comarca del Maresme i per l'altre, mostrar els trets més significatius d'aquesta transformació.

És fàcil observar l'augment de les masses forestals, l'expansió de les zones urbanitzades, la disminució dels espais agrícoles oberts, el canvi d'usos del sòl i una reducció de la diversitat d'hàbitats.

Alguns arbres singulars són presents després dels 60 anys però sovint amb signes clars de senescència. I finalment els masos han patit una sort variada, si alguns han acabat enrunant-se d'altres han estat reconstruïts i de nou habitat.

La transformació del paisatge

Des de fa molts segles, els humans han transformat el paisatge de la comarca amb la seva activitat i d'acord amb les seves necessitats.

Aquests últims 60 anys s'han caracteritzat per un fort increment demogràfic, provocat bàsicament per l'expansió de l'àrea metropolitana de Barcelona. Això ha fet augmentar la demanda de terreny per habitatge i polígons industrials. Aquest fenomen s'ha vist afavorit per un progressiu augment del poder adquisitiu de les persones, una societat cada vegada més consumista i l'aparició de noves tecnologies amb gran capacitat per transformar el territori en poc temps. S'han abandonat definitivament la majoria d'usos artesanals poc rendibles, com és el cas del carboneig o la indústria de les bótes i els tonells. La poca planificació del territori ha donat lloc, en molts casos, al desordre, l'especulació i les construccions o usos poc assenyats. S'ha passat a una comarca dominada pel sector terciari, i a les ciutats i urbanitzacions dormitori.

Figura 1. A, hortes i garrofers a la part baixa, vinyes erosionades a la falda de les muntanyes. La riera d'Argentona a la vall (novembre 1946; foto: P. Montserrat). B, zones de lleure, polígons industrials i vies de comunicació a la part baixa. Urbanitzacions i boscos a la falda de les muntanyes. La riera d'Argentona, amb el curs molt transformat i sense vegetació natural, a la vall (juny 2006; foto: J. Corbera).

Figura 2. A, torrent de Cirers; alzinars densos a les voreres amb alguns roures entre els que es troba *Quercus x montserratii* de C. Vicioso. Tram final molt sorrenc i típic dels torrents i rieres del Maresme (juliol 1948; foto: P. Montserrat). B, algunes alzines i roures a les vores, amb moltes espècies introduïdes (canya, bident de vinya, meravelles), aspecte abandonat. Tram final sorrenc amb ciment mig arrencat típic d'actuacions mal fetes als torrents i rieres del Maresme (juliol de 2006; foto: J. Corbera).

Figura 3. A, verneda a la riera de Sant Pol, prop de Sant Cebrià de Vallalta. Malgrat el terra pedregós es forma un bosc dens, perquè l'aigua no hi falta mai a l'estiu (juny 1949: foto: P. Montserrat). B, Plantació de plàtans amb restes de verneda a la riera de Sant Pol, prop de Sant Cebrià de Vallalta. No es pot mantenir un bosc dens per la manca d'aigua que no baixa perquè és captada per pous (maig 2006: foto: J. Corbera).

Figura 4. A, a primer terme l'*Hyparrhenietum* (*Hyparrhenia hirta*, *H. sinaica*, *Heteropogon contortus*, etc.). Vinyes i garrofers en els vessants de secà, hortes regades amb aigües dels aqüífers a la plana (gener de 1946; foto: P. Montserrat). B, a primer terme el *Rubro-Coriaretum* (esbarzer, roldor, etc.) i un dipòsit d'aigua ja que s'han esgotat i contaminat les aigües de l'aqüífer. La urbanització ocupa la plana i s'expandeix pels antics vessants de secà (agost de 2006; foto: J. Corbera).

Figura 5. A, el Montnegre occidental i pla de can Carcassés. A la part central, vinyes abandonades i plantades amb pi pinyoner per reconstruir el sòl granític erosionat (octubre de 1946; foto: P. Montserrat). B, el Montnegre occidental. A la part central, urbanització en pendent que erosiona els vessants de les muntanyes. Construccions cares a causa de la quantitat de murs que s'han de fer per salvar els desnivells, els antics conreus de secà s'han convertit en jardins de gespa (juny de 2006; foto: J. Pannon).

Figura 6. A, vessant septentrional de Burriac. Vegeu com l'exposició NNE és la més favorable per a la recuperació del mantell forestal i la menys afectada pels freqüents incendis (cada 2-6 anys normalment) que impedeixen la repoblació forestal (maig de 1950; foto: P. Montserrat). B, vessant septentrional de Burriac. La creació de zones protegides (Parc de la Serralada Litoral) i la disminució dels incendis afavoreix la recuperació del mantell forestal (maig de 2006; foto: J. Corbera).

Figura 7. A, localitat dels *Arisarum* a La Feu, Argentina. A les roques hi viu *A. simorrhinum* molt localitzat (vegeu també la fig. 13 a Montserrat 2007: 126) (desembre de 1946; foto: P. Montserrat). B, la localitat ha estat totalment destruïda per l'extracció de roca destinada a la construcció (març de 2007; foto: J. Corbera).

Taula 1. Canvis en el paisatge i en els usos del sòl que es poden observar a cada una de las parelles de fotografies realitzades amb 60 anys de diferència.

Canvis	1	2	3	Figura 4	5	6	7
Augment del sòl urbà i industrial	•			•			
Augment de les urbanitzacions	•			•	•		
Disminució del sòl agrícola	•			•			
Augment de la massa forestal	•	•			•	•	
Augment de les vies de comunicació i fragmentació del territori	•			•			
Alteració de la hidrografia o captació				•			
Pèrdua de diversitat hàbitats			•	•		•	•
Augment de les espècies invasores o foranes afavorides per l'home		•	•				

Alguns arbres singulars

No tot ha canviat al Maresme, com a contrapunt mostrem aquests exemplars centenaris, excepcionals per les seves mides, no pas amb la intenció que algú els pugui incloure dins un catàleg, construir una plaça al voltant o plantar-hi un rètol i quedar-se amb la consciència tranquil·la.

Preferim que els recursos es destinin a fer una bona planificació i gestió del territori. Si això s'aconsegueix, aquest arbres probablement deixaran de ser singulars i segurament s'evitarà la pèrdua de llocs tant o més importants que els arbres esmentats com el mostrat a la figura 7.

Figura 8. A, magnífic exemplar de faig amb una cavitat. Cims del Montnegre (tronc d'uns 80 cm) (novembre de 1946; foto: P. Montserrat). B, el faig, reconegible per la seva cavitat, encara és viu tot i que ha perdut part de la capçada (gener de 2007; foto: J. Corbera).

Figura 9. A, pi pinyer molt vell i robust a Olzinelles a la carretera que puja a Can Riera. Vegeu la seva mida per comparació amb la dona que està al seu costat (setembre de 1948; foto: P. Montserrat). B, lleugerament inclinat i amb la pèrdua d'algunes de les branques més baixes el pi segueix al mateix lloc. Pocs canvis ha sofert aquesta vall durant els darrers anys (gener de 2007; foto: J. Corbera).

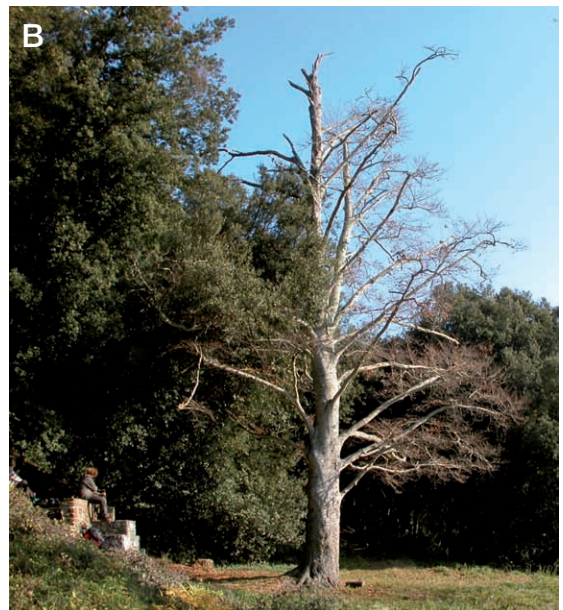
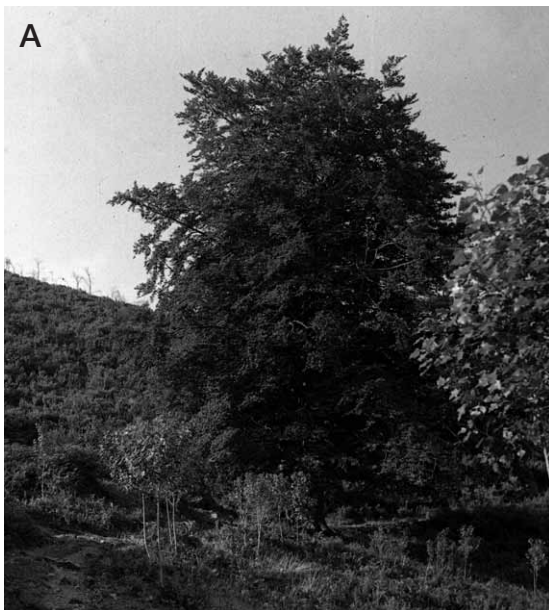

Figura 10. A, els dos faigs de la font propera a la Casa Nova de Maspons (font de la Casa Nova) al fons a l'esquerra vessant cremat per un incendi dos anys abans on creix l'arboç i les sureres, solana del Montnegre, 600 m (juliol de 1948; foto: P. Montserrat). B, el faig que resta viu té part de la capçada seca i les alzines que han crescut al voltant seu cada any li prenen més espai (gener de 2007; foto: J. Corbera).

Figura 11. A, roure de la font de Sta. Maria de Montnegre. A la dreta es poden veure uns sacs de carbó. A un metre del terra el tronc fa una mica més d'un metre de diàmetre (setembre de 1946; foto: P. Montserrat). B, el roure ha augmentat considerablement el volum de la seva capçada. Les perxades de castanyers encara l'envolten tot i que en molts punts de la cara nord del Montnegre s'estan substituint per plantacions de pi insigne (gener de 2007; foto: J. Corbera).

Una sort variada

Pere Montserrat durant els anys 40 va visitar molts masos, va parlar amb la seva gent, va recollir noms i topònims tot veient la importància de l'home i la seva cultura en la gestió del paisatge.

L'orientació i la construcció d'un habitatge era fonamental per a la supervivència dels seus habitants, com també ho eren les activitats que s'hi podien fer ja que condicionaven la seva economia. Amb la pèrdua d'usos tradicionals o la manca de competitivitat de l'a-

gricultura o la vinya es van abandonar molts d'aquests masos, sobretot els que estaven més allunyats o aïllats.

Actualment, alguns masos tornen a estar habitats, els avanços tecnològics i l'ampliació de la xarxa viària permeten tornar a utilitzar-los com a habitatges, cases rurals o escoles de natura. Però en molt pocs casos hi ha una bona gestió de l'entorn. Aquest, continua tirant endavant com pot després del seu abandonament. Als nous propietaris sovint els falta el recolzament que necessitarien per a poder-ho afrontar.

Figura 12. A, Can Bosch del Far (Dosrius, 450 m) (juliol de 1947; foto: Pere Montserrat). B, actualment Can Bosch, així com la finca que l'envolta (de més de 500 ha), són propietat de la Diputació de Barcelona i es convertirà en un equipament important d'ús públic del parc, amb instal·lacions museístiques, activitats divulgatives i pedagògiques centrades en l'ecologia del món rural. Propersament s'iniciarà la seva rehabilitació. (febrer de 2007; foto: J. Corbera).

Figura 13. A, el Mas Paraire, al camí d'Arenys de Munt al Montnegre. Vegeu les feixes destinades als conreus i les oliveres que aquí pugen quasi fins als 500 m (setembre de 1946; foto: P. Montserrat). B, algunes cases van quedar deshabitades ja fa anys i van acabar enrunant-se. Recentment han estat restaurades i ara tornen a ser habitatges. Els conreus, però, es van abandonar definitivament i a les feixes ara hi ha instal·lades plaques solars (febrer de 2007; foto: J. Corbera)

Figura 14. A, Can Vives de la Cortada, solana Montnegre occidental, 400 m. Amb símptomes de ruïna i abandonament pel seu aïllament (abril de 1947; foto: P. Montserrat). B, definitivament abandonat fa molts anys, del mas només queden dretes un parell de parets i la vegetació ha envaït les runes (gener de 2007; foto: J. Corbera).

Reflexions finals

- El territori és un bé finit que no podem seguir malbaratant (Montserrat, 2002). L'actual model és del tot insostenible en una època en què tothom parla de sostenibilitat.
- Els espais naturals els cal també una gestió, abandonats a la seva sort s'homogeneïtzen i es perd variabilitat amb la conseqüent reducció de biodiversitat
- Cal una "nova cultura del paisatge" que permeti la conservació dels paisatges culturals (vegeu Pretus i Chust, 2001) i, si cal, fomentar la seva recuperació.

Bibliografia

- MONTSERRAT, P. (1956-1964). Flora de la cordillera litoral catalana (porción comprendida entre los ríos Besòs y Tordera). *Collectanea Botanica*, 4(3): 351-398; 5(1): 1-86; 5(2): 297-351; 5(3): 613-657; 6(1-2): 1-48; 6(3): 387-453.
- MONTSERRAT, P. (2002). ¡Despertemos! *Jaceta-ria*, 198: 33-34.
- MONTSERRAT, P. (2007). Una mirada de botànic i ecòleg a les muntanyes del Maresme. *L'Atzavara*, 15: 115-132.
- PRETUS, J.L. I CHUST, G. (2001). L'estudi i conservació de la biodiversitat en els paisatges culturals. *L'Atzavara*, 9: 15-23.

